

Een oude afbeelding van „De Blauwe Kei”

door

F. A. BREKELMANS

Dit artikel is een vervolg op de studie, die in het vorig Jaarboek gewijd is aan deze in oorsprong middeleeuwse boerenhoeve aan de rand der stad Breda. Daarin werd met spijt vastgesteld, dat oude afbeeldingen van dat complex tot dan toe ondanks ijverige nasporingen onbekend waren.

Het Jaarboek 1958 was nog geen week oud of er werd bericht ontvangen, dat op de zolder van het naast de boerderij ingerichte afzonderlijke woonhuis, laatstelijk bewoond door de gezusters Oomen, een oud „schildertij” bestaande uit vijf planken was aangetroffen, dat onmiskenbaar de hoeve in haar oude gedaante voorstelde.

Niet zonder nieuwsgierigheid spoedde de schrijver zich derwaarts om het schilderstuk te gaan beschouwen. Het bleek inderdaad uit vijf aan elkaar passende planken te bestaan en een lengte van 3,22 te hebben, terwijl de grootste hoogte der voorstelling 0,58 bedroeg. Het zat dik onder het stof en bleek hier en daar nogal beschadigd te zijn. Op Oudejaar 1958 heeft de Bredase fotograaf Bernard van Gils er een reproductie van gemaakt (afb. ...).

De beschouwing van dit schilderwerk riep vragen op naar herkomst, authenticiteit, ouderdom van schilderstuk en gebouw, naar de kunstwaarde en de maker. We willen trachten hierover enige opheldering te geven.

Volgens verklaring van de huidige bewoonster, mevrouw Backx-Oomen, die van de oorspronkelijke eigenaren afstamt, was dit schilderstuk vroeger geplaatst in een nis in het achterkamertje van de aparte „woning” (dus het meest rechtse gedeelte van het complex). In dit vertrekje had ook een beschilderd houten gewelf gezeten. Het schilderstuk is ongeveer veertig jaar geleden verwijderd en op de zolder gebracht, alwaar het tot heden heeft berust. Reeds in 1939 hebben de bewerkers der geschiedenis van Ginneken en Bavel getracht het stuk te zien te krijgen, maar hun pogingen hadden geen succes.

De ouders en andere familieleden van mevrouw Backx hadden haar

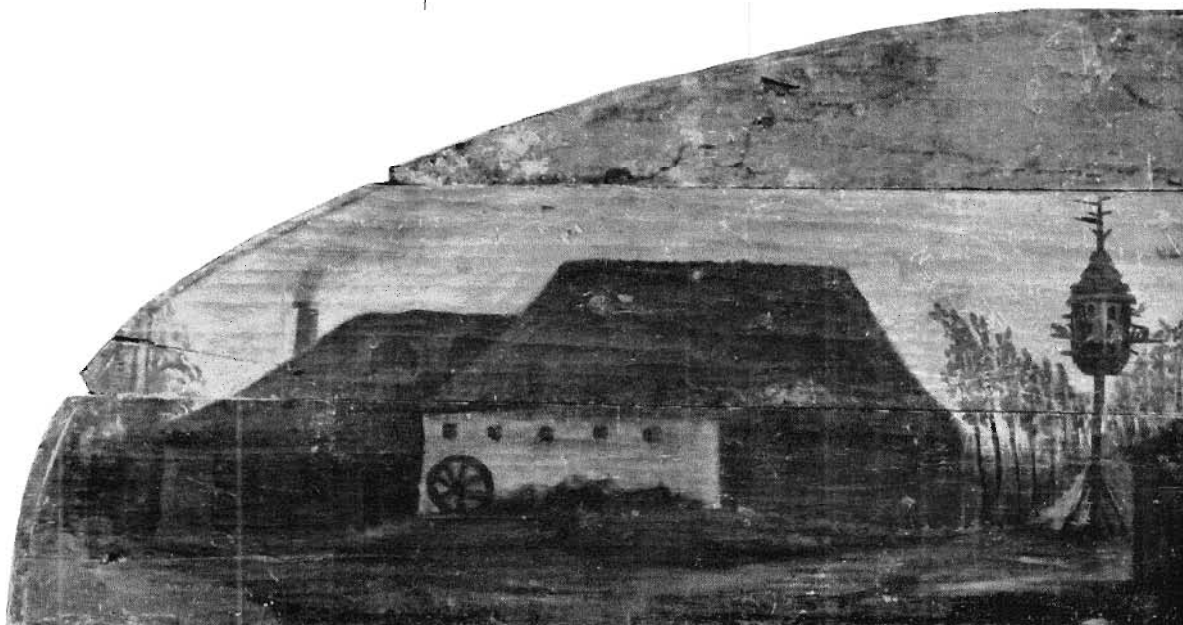
verzekerd, dat dit paneel steeds op „De Blauwe Kei” had berust. Gezien de ouderdom van deze zegsvrouw en de taatheid der tradities, die in Brabantse boerengeslachten kunnen heersen, is er niet veel reden tot twijfel aan de waarheid van deze mededeling.

Hoe is het met de authenticiteit? Aangenomen, dat het paneel steeds ter plaatse heeft berust, is dan de kans groot, dat het een ander gebouw voorstelt dan deze hoeve? Naar onze mening: neen. De mededeling omtrent een nis in een (speciaal ingericht) vertrek kan ons niet direct tot de veronderstelling brengen, dat daarin de afbeelding van een andere hoeve is geplaatst. Waarom zou de eigenaar van een boerderij daarin een kamertje bouwen en er het contereitsel van een vreemde boerderij onderbrengen?

Dat hier een hoeve is weergegeven, staat o.i. vast. Onder het laag aflopend dak aan de linkerkant bevindt zich mogelijk een stal. Verderop staan twee gebouwen, waarvan het ene een zgn. Vlaamse schuur, het andere, gezien de aanwezigheid van een schoorsteen, een bakkerij of iets dergelijks kan zijn. Mevrouw Oomen deelde mede, dat het een bierbrouwerij is geweest, een inrichting, die hier blijkens ons geciteerd artikel inderdaad heeft bestaan. Waarschijnlijk diende het tevens tot bakhuis. Men lette nog op het grote karrewiel en de vaag herkenbare landbouwwerktuigen vóór de schuur. Tenslotte mag men de zeer fraaie hoge en ruime duiventil in het middenstuk toch wel tot de aanhorigheden van een boerenhoeve rekenen.

Maar ook is het duidelijk, dat hier niet van een gewone boerenhoeve sprake is. De mooie met knoppen en gedraaide spijlen voorziene balustrade, de kunstig bewerkte classicistische poort en de beide mogelijk zelfs met wapens versierde dakkapellen doen denken aan een hoeve, die tevens ingericht was voor de huisvesting van de pachtheer.¹ Rechts van de deur zal de eigenaar vertoefd hebben als hij des zomers hier logeerde; het gedeelte links daarvan moet de pachter ter beschikking hebben gestaan. Men lette ook op de twee schoorstenen.

Vergelijkt men nu deze afbeelding met de foto t.o. pag. 52 van het vorig Jaarboek, dan dringen zich ondanks de ingrijpende verbouwingen punten van overeenkomst op. Het meest treffende daarvan is de halfronde vorm van de gevelsteen, die zich thans nog boven de rechterdeur bevindt en volledig overeenstemt met de vorm van de steen, die zichtbaar is op het schilderstuk boven de hoofddeur. Al zijn de dakkapellen verdwenen en

Afb. 12. Schildering op een houten wand

voorstellend de hoeve De Blauwe Kei.

de schoorsteen verplaatst, de beide toegangsdeuren bestaan nog. Het gedeelte, waarin we zo even een stal meenden te zien, is inmiddels afgebroken en door de huidige midden 19e eeuwse stal vervangen. Duiventil, schuur en bierbrouwerij zijn er helaas ook niet meer.

Tegen de authenticiteit der afbeelding pleit o.i. slechts één omstandigheid. Achter de nok van het dak der boerderij schijnen de toppen van twee molenwieken zichtbaar te zijn. Of moet men in de haaks op elkaar bevestigde latten iets anders zien? Hoe het ook zij, in de zorgvuldig uitgeplozen archieven is tot dusver de aanwezigheid van een molen ter plaatse niet gebleken.

Zijn er nog topografische gegevens, die de determinering van dit stuk als een afbeelding van „De Blauwe Kei” kunnen bevestigen? Het zijn er niet veel, maar o.i. zijn zij van voldoende betekenis. Het laantje aan de rechterzijde kan het thans nog resterende gedeelte van de Blauwe Keiweg zijn, die de verbinding vormde tussen Poolseweg en Valkenierslaan. Achter de duiventil schijnt een ander laantje haaks op de hoeve aan te lopen. Inderdaad bevindt zich volgens oudere kaarten op deze hoogte nog een landweggetje, dat in noordelijke richting gaat.²

Hoe oud is het schilderstuk en hoe oud is het daarop afgebeelde gebouw? Voor de bepaling van de ouderdom van het eerste zullen de manier van schilderen en de ouderdom van het hout van grote waarde zijn. Hierover is overleg gepleegd met de heren Drs. Th. van Velzen, directeur van het Cultureel Centrum „De Beyerd” en F. J. J. Kimmel, conservator van het stedelijk en bisschoppelijk museum te Breda. Bij de bezichtiging van het stuk door genoemde heren en ondergetekende werd geoordeeld, dat het stuk „grof” geschilderd was; de schildertrant kon zowel 18e als 19e eeuws zijn. Het hout bleek van slechte kwaliteit te zijn, waarop de qualificatie „waaibomenhout” niet ontoepasselijk is. Aan elkaar passende planken bezaten beiden een groef in plaats van resp. een groef en een messing. Hier zal dus met een losse veer zijn gewerkt. De strakke afwerking van de groef deed zelfs even vermoeden, dat het hout machinaal bewerkt was; daarvoor leek het echter toch te oud.

Een en ander leidde tot de veronderstelling dat de planken niet speciaal gemaakt zijn voor dit schilderstuk, maar dat de kunstenaar aan het werk is gegaan op een reeds (lang?) bestaande houten kamerwand. In ons artikel

van 1958 werd de onderstelling geuit, dat de huidige gevel van de boerderij in het midden van de 19e eeuw is geplaatst. Aan deze datering wordt steun verleend door een andere mededeling van mevrouw Backx, dat „rond 1860” een verbouwing zou hebben plaats gehad door de Ginnekense timmerman Ant. van Dijk (1818—1890).

Gezien het feit dat de hoeve in 1842 van eigenaar is gewisseld, zouden we geneigd zijn die verbouwing rond dat jaar te stellen. Is nu de hypothese onaannemelijk dat bij deze gelegenheid getracht is de oude gedaante der boerderij duurzaam vast te leggen in dit schilderstuk?

Een stap verder gaande zou men nu nog gissingen kunnen maken omtrent de maker van het stuk. Daar een signatuur op het stuk niet te ontdekken viel, is dit moeilijk. Breda bezat in het midden der vorige eeuw weinig kunstschilders en waarschijnlijk ook weinig amateurs. Het meest springen de leraren aan de K.M.A. en de Stads Tekenschool in het oog, zoals J. C. Huysmans en F. L. Huygens. Van Schendel uit Terheijden zou ook nog in aanmerking kunnen komen. Het zou zijn nut hebben dit schilderstuk met hun werk te vergelijken, maar deze arbeid valt buiten de opzet van dit artikel. Tenslotte nog iets over de ouderdom van het huis. Niemand zal bestrijden, dat hier een huis met in hoofdzaak 17e eeuwse stijlkenmerken is afgebeeld. Die mening is ook gehuldigd bij het hierboven vermeld bezoek aan het schilderij. Enkele fragmenten zoals de aanzetten boven de dakkapellen schijnen 16e eeuws te zijn.

Ons artikel van 1958 maakte gewag van de verwoesting van de hoeve in 1625 en van haar herbouw in 1648. De mogelijkheid bestaat, dat de calamiteiten van het beleg door Spinola gedeelten van het huis intact hebben gelaten en dat later geen algehele nieuwbouw, doch slechts herstel van nog overeind gebleven opstanden heeft plaats gehad.

Als bovenstaande veronderstellingen juist zijn hebben we hier te maken met een ondanks de beschadigingen duidelijke voorstelling van een in hoofdzaak 17e eeuwse boerderij in de omgeving van Breda, in haar oorspronkelijke toestand. Boerderijen in deze bouwtrant bestaan hier in het geheel niet meer noch afbeeldingen ervan.³ Het gaat hier om een schilderstuk van documentaire waarde, dat zijn betekenis heeft voor de cultuurhistorie en landbouwgeschiedenis der Baronie van Breda.⁴

Het schilderij bevindt zich nog steeds op de hoeve, onder de goede

zorgen van de heer en mevrouw Backx. Moge er te gelegener tijd aanleiding gevonden worden het in een museum onder te brengen of indien goede bewaring ter plaatse verzekerd is, toch een deugdelijke restauratie te laten uitvoeren.⁵

Oktober 1959.

AANTEKENINGEN

¹ Wil men een ander nog bestaand gebouw van dit genre zien, dan begeve men zich naar de Hoeve „Het IJzeren Hek” onder Prinsenbeek. Zij is gelegen op de Achterste Emer nabij de rivier de Mark. Haar ouderdom klimt tot de 16e eeuw op.

² Men consultere de gedrukte kaart van „Breda en omstreken”, getrokken uit de kadastrale stukken en gebragt op de schaal van 1 à 10.000 door L. C. A. de Haan (uitgever J. Hermans, Breda 1853).

³ Geen enkel boerenhuis van dit type vonden we in Herman van der Kloot Meyburg, Tachtig schetsen van boerenhuizen in Nederland (Rotterdam 1908). Van boerderijen rondom Breda bestaan niet al te veel gedrukte afbeeldingen. Bavelse exemplaren bij Merkelbach en Hallema, Geschiedenis Ginneken en Bavel (1941), 239, 254.

⁴ Nadat dit artikel reeds ter zetterij was beland ontvingen we nog enige beschouwingen over het bewuste schilderij van de heer J. J. F. W. van Agt, wetenschappelijk ambtenaar bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Na overleg met de heer R. C. Hekker kwam deze tot de volgende opmerkingen, die we met grote erkentelijkheid weergeven.

Hier is sprake van een hereboerderij met herekamer, pachterswoning en bedrijfs-gedeelte. Zij is echter geen goed voorbeeld van het langgeveltype, omdat het woon-gedeelte te groot en te rijk behandeld is. De vormgeving is niet in strijd met het stichtingsjaar 1648, slechts de dakkapellen doen een beetje ouderwets aan. Vensters met een vierlicht boven en een tweelicht beneden komen meer voor bij Noord-Brabantse boerderijen. De heer Van Agt noemt als voorbeelden de oude pastorie te Gilze uit 1614 (Kalf, De monumenten, p. 238) en een hoeve te Leende uit 1681 (v. d. Kloot Meijburg, op. cit. p. 62).

De schuur is wellicht een zgn. Vlaamse schuur met deuren in de inspringende hoek. Achter de langsdeel (met de kleine raampjes) bevindt zich de oogstberging. Het bak- en brouwhuis was blijkens het kaartje in deel XI p. 43 reeds in 1825 verdwenen, terwijl toen een nieuw rechthoekig gebouwtje was verzezen op de voorgrond. Op het schilderij lijkt de schuur *achter* de boerderij te staan; in werkelijkheid stond zij er iets *voor*.

De heer Van Agt meent de datering van het stuk te moeten stellen vóór 1752, indien dit in de herekamer heeft gezeten. De landbouwer-eigenaar zal het na dat jaar (zie XI p. 59) niet meer hebben laten aanbrengen. De versieringswijze acht hij meer Hollands dan Brabants. Dergelijke schilderijen zijn wel bekend in de Zaanstreek en dan boven bedsteewanden. In het Zuiderzeemuseum berust een dergelijk kunstwerk uit Friesland.

⁵ Medio 1959 werd op de hoeve nog een kistje met eigendomstitels e.d. aangetroffen. Het oudste stuk dateerde van circa 1670. De raadpleging dezer stukken heeft weinig nieuw licht over de geschiedenis der hoeve gebracht. Wel zitten hierin waardevolle documenten voor de geschiedenis van het geslacht Oomen.